

Jasmin MEHIĆ, dipl.iur

STEĆCI NA PODRUČJU ZAVIDOVIĆA

Apstrakt: U radu se govori o stećcima na području Zavidovića. Rekogosciranje spomenika koji su pod zaštitom UNESCO-a na teritoriju Zavidovića nije evidentirano od 1971. godine, kada je Šefik Bešlagić zabilježio nekropole stećaka. Dat je detaljan pregled i opis stećaka s jedanaest lokacija na kojima se nalazi ukupno 55 stećaka. Rad je napisan na osnovu terenskog istraživanja.

Ključne riječi: stećak, mezarje, geografske koordinate, Zavidovići

STECAK TOMBSTONES IN THE AREA OF ZAVIDOVICI

Abstract: The paper talks about stecak tombstones in the area of Zavidovici. The recognition of monuments that are under the protection of UNESCO on the territory of Zavidovici has not been recorded since 1971, when Sefik Beslagic recorded the necropolises of the stecak tombstones. A detailed overview and description of stecak tombstones from eleven locations with a total of 55 tombstones is given. The paper was written on the basis of field research.

Keywords: stecak tombstones, cemeteries, geographical coordinates, Zavidovici

UVOD

Zavidovići po svom nastanku kao gradska sredina spadaju u mlađe gradove u Bosni i Hercegovini. Godine 1911. dobijaju zvanično status općine. Međutim, dokazi o životu ljudi na ovim prostorima dosežu do brončanog doba. Tragova iz neolitskog doba na području Zavidovića pronađeno je na Tuku (ispod Novog

Naselja), u Čardaku i na Gradini kod sela Grabovice.¹ Dijelovi posuđa, staro oruđe, nakit i drugi predmeti pronađeni na oraničnim površinama pokazuju da su naš zavičaj naseljavali ljudi i u prahistorijsko doba.² Postojanje Gradina u blizini sela Čardak, Gostović, Karalići, Ridžali i Seona smatra se obilježjima prahistorijskih naselja.³ Prirodan proces života nastavio se i u Rimsko doba, kao i tokom Srednjeg vijeka. Geografska blizina kraljevskog grada Bobovca, Visokog, Kraljeve Sutjeske, Olova, Maglaja, Šehera, Tešnja i Vranduka, kao i prirodni fenomen tri rijeke (Bosna, Krivaja, Gostović) uz koje se stanovništvo nastanjuje govore nam o bivstvovanju stanovnika na ovom području. Samo ime rijeke Gostović vezuje se za srednjovjekovni termin "gost". Srednjovjekovni toponimi koji su i danas u Zavidovićima su Hum, Bun, Mramorje i Majdan. Najznačajniji srednjovjekovni spomenik u našem zavičaju jeste ruševina gradova na planini Stog i brdu Gradić.⁴ Jedni od najzanimljivijih materijalnih dokaza naše bogate državotvorne historije iz srednjeg vijeka su stećci. Na nekoliko mjesta u literaturi spominju se nalazišta stećaka. Međutim, na mnogo mjesta spominjanje stećaka u blizini ili u samim mezarjima se prešućuje.⁵

Prvi koji spominje stećke na području Zavidovića je Rizah Odžečkić. On u svom djelu „Zavidovići i okolina“ kaže: „Na više mjesta u našem zavičaju nalaze se ogromni kameni nadgrobni spomenici iz srednjeg vijeka poznati pod imenom stećci ili mramorovi. Iako su mnogi do sada uništeni jer su kao klesarski kamen bili veoma upotrebljivi za gradnju kuća i drugih objekata, još uvijek ih nalazimo na više mjesta. Čitava grupa „mramorova“ leži pored puta Zavidovići -- Hajderovići na mjestu Mramorje. Kod Pašinog Konaka je jedna veća nekropola, a po jedan stećak leži ispod stанице Kovači i kod mosta na 14. kilometru pruge Zavidovići -- Oovo -- Kusače. Po nekoliko mramorova nalazi se u blizini sela Bratanovići, zatim u Avdiginom gaju kod sela Dragovići te ispod Podsjelova kod sela Čevaljuša. U Zaseoku Brdo (Mahoje) na njivi Mramorje nađena su dva stećka, a između škole i uzvišenja Gradine u Grabovici nalaze se tri. Najznačajnija je skupina stećaka na njivi Igralište ispod sela Beše. To je grupa od sedam stećaka među kojima se nalazi jedan od veoma lijepo klesanih krečnjaka. I sada ima bijelu boju kao da je tek isklesan. Mramorova još ima kod škole u Čardaku, u Stojanovićima, u Slavićima, Kučicama, Huremima,

---

¹ Rizah Odžečkić – *Zavidovići i okolina*, Narodni odbor Opštine Zavidovići, 1963, 43

² Martina Blečić-Kavur, Aleksandar Jašarević - *Kasnobrončanodobna ostava Majdan/Ridžali*, Godišnjak 43--2 ANUBiH, dostupno na anubih.ba, pristupio 11.09.2022

³ Rizah Odžečkić – *Zavidovići i okolina*, Narodni odbor Opštine Zavidovići, 1963, 43

⁴ Rizah Odžečkić – *Zavidovići i okolina*, Narodni odbor Opštine Zavidovići, 1963, 49

⁵ Ibrahim Pašić - *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Preporod, 2017, Sarajevo, 307

Stipovićima, Vrbici i na nekim drugim mjestima. U selu Maričićima (Vozuća) bilo je veliko grčko groblje koje je poslije austrougarske okupacije uništeno jer su svi nadgrobni spomenici iskorišteni za gradnju žandarmerijske kasarne podignute na tom mjestu".⁶

Šefik Bešlagić u svom obilasku i evidentiranju stećaka na području Bosne i Hercegovine na nekoliko mjesta daje pregled postojanja stećaka na teritoriju Zavidovića. U selu Karačić na dvije parcele navodi se postojanje 42 stećka. Na lokalitetu Zdjele, u neposrednoj blizini sela, nalazi se nekropola od 27 stećaka (8 ploča i 19 sanduka). Odmah do nekropole je prahistorijski tumul. U Zaseoku Nenići, na lokalitetu Mramorje, ispod kote Podsjelovo, nalazi se nekropola s 15 stećaka (10 sanduka i 5 sljemenaka). U selu Pašin Konak, na lokalitetu Kamenje, u blizini osnovne škole, nalazi se nekropolica s 4 stećka u obliku sanduka. Na lokalitetu Mramor, pokraj puta, nalazi se nekropola s 13 stećaka u obliku sanduka. U blizini šume Kuvelj i pećine „Popov stan“ nalazi se nekropola sa 17 stećaka (6 ploča i 11 sanduka). Oko 300 metara od sela Kuljani nalazi se nekropolica od 4 stećka u obliku ploča. U selu Kovači, na lokalitetu Kamen, u njivi Mustafe Ibrića, u blizini željezničke stanice nalazi se osamljen stećak u obliku sanduka. U selu Dragovići, na lokalitetu Potoci, zaseoka Avdagin Han smještena je nekropola sa 6 stećaka (2 ploče, 3 sanduka i 1 sljemenak)⁷. U selu Svinjašnica, na lokalitetu Mramor, na zemljištu Bogdana Mijatovića, na području Donje Svinjašnice, uz željezničku prugu, nalazi se osamljen stećak u obliku sanduka. U selu Lovnica, zaseok Huremi, na lokalitetu „Okamenjeni svatovi“, na pošumljenoj kosi, nalazi se nekropolica s 3 stećka u obliku sanduka.

U zaseoku Kučice, na lokalitetu Mramorovi, podnožju brežuljka na lijevoj obali rijeke Gostović nalaze se dva osamljena stećka (1 ploča i 1 sljemenak na četiri vode). U selu Gostović, zaseok Grabovica, u Gornjem Gostoviću, na lokalitetu Svatovac, nedaleko od zgrade osnovne škole, nalazi se nekropola s 4 stećaka (2 ploče i 2 sanduka). U selu Beše na lokalitetu Igrište nalazi se nekropola s 10 stećaka (3 ploče, 4 sanduka i 3 sljemenaka). Na njivi Mustafe Aličkovića, 400 metara ispod kuće Saliha Aličkovića, nalazi se osamljen stećak u obliku sljemenaka. U šikari Aličković Huseina, ispod naselja, nalazi se nekropola s 10 stećaka (5 ploča i 5 sljemenaka). U šumi Kamenjak, između Beša i Sinanovića, nalazi se nekropolica s 3 stećka (1 sanduka i 1 sljemenak). U selu Šehići, na njivi Redžić Himze, na desnoj strani rijeke Gostović, nalazi se osamljen stećak u obliku sljemenaka. U selu Čardak, u blizini kuće Marka

⁶ Rizah Odžečkić – *Zavidovići i okolina*, Narodni odbor Opštine Zavidovići, 1963, 46,

⁴⁷

⁷ Šefik Bešlagić - *Stećci, Kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971, 139

Tripića, nalazi se nekropola sa 7 stećaka (4 sanduka i 3 sljemenaka). Uz kuću Miloša Tripića, na lijevoj strani rijeke Gostović, nalazi se nekropolica s 3 stećka u obliku sljemenaka.⁸ U selu Mahoje, kod zaseoka Brdo, na Bukvića njivi, pokraj puta, nalaze se 2 osamljena stećka u obliku sanduka. Lokalitet se zove Mramorje. U selu Miljevići, na lokalitetu Stupac, na zemljištu Luke Lukića, nalazi se osamljen stećak u obliku sanduka.⁹

Jusuf Mujkić se na jednom mjestu dotakao teme stećaka. Tako on navodi postojanje stećaka u mjestu Mramorje bez navođenja broja istih i kaže: „Mramorje koje u sebi krije još neispitane mramorove (nadgrobne spomenike) iz ranog srednjeg vijeka“.¹⁰

Ismet Mustić navodi postojanje stećaka u selu Rujnica i kaže: „Na istočnom dijelu sela Mednjik, odnosno Rujnica, prema Hajderovićima, nalazi se nekropola stećaka“.¹¹

STEĆCI U ZAVIDOVICIMA

Za područje Zavidovića najpoznatije lokacije nekropola stećaka su Beše i Mramorje. Zna se da postoje i drugi lokaliteti nekropola ali stvarno stanje do sada nije utvrđeno. Dugo vremena stećci kao naš pečat državotvornosti su stavljeni na marginu i o njima se nije puno ni znalo niti pitalo. Iz neznanja mnogi su uništeni. Stećci se nalaze na sljedećim lokacijama: Beše, Brašlavine, Brijeg, Hajderovići, Hrkići, Hum, Karačić, Lovnica, Mramorje, Podsjelovo i Smailbašići. Orientacija stećaka je u pravcu istok - zapad i sjever - jug. Postoje nalazišta stećaka i nišana na zajedničkom prostoru gdje su nišani orjentisani u istom pravcu kao i stećci, a ne prema jugo--istoku, odnosno prema Kabi/Mekki. Na nekim lokalitetima imamo ukrštanje te grobne srednjovjekovne orjentacije i islamske pseudo-osmanske orientacije - neki nišani su orjentisani kao stećci a neki su okrenuti prema Kabi/Mekki. Na stećcima nema reljefnih motiva niti ornamentike.

---

⁸ Šefik Bešlagić - *Stećci, Kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971, 139-140

⁹ Isto, 141

¹⁰ Mujkić H. Jusuf - *Zavidovići kroz historiju (društveno--ekonomski i kulturni razvoj područja zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka – I tom, od 1463. do 1941. godine)*, Zavidovići, 1999., str 439

¹¹ Ismet Mustić – *Rujnica u vremenu i prostoru*, Planjax Tešanj, 2018., str 91

BEŠE

Na parcelama 2084 i 2082/1 u katastarskoj općini Bajvati, naziva Igralište, površine 4304 m² i 7684 m² nalazi se nekropola s trinaest (13) stećaka. Geografske koordinate nekropole stećaka su 44°24'07.2"N 18°12'25.7"E. Na parceli se, osim stećaka, nalaze i dvije kamene kugle. Jedan stećak je u obliku sljemenjaka, dok je ostalih 12 u obliku sanduka. Utvrđene su dimenzije šest stećaka s ove lokacije, dok ostale nije bilo moguće izmjeriti (propali su u zemlju ili su oštećeni).

Prvi stećak (bijeli sljemenjak) je dimenzija 160 x 89 x 60 cm. Odmah do njeg nalazi se stećak dimenzija 135 x 75 x 44 cm. Treći stećak je dimenzija 135 x 72 x 40 cm, a četvrti 140 x 75 x 38 cm. Peti stećak je reprezentativni primjerak stećka u obliku sanduka čije su dimenzije 170 x 95 x 43 cm. Na samom dnu ovog lokaliteta idući prema Bajvatskoj rječici nalazi se stećak u obliku sanduka dimenzija 160 x 70 x 30 cm. Odmah do njeg nalazi se kamera kugla. Na ovoj nekropoli mnogi stećci su uništeni i razbijeni. Pored ove parcele nalaze se tri katastarske parcele koje nose naziv Groblje što dokazuje postojanje nekropole, odnosno groblja na ovom mjestu.

Slika broj 1. Stećci u Bešama

BRAŠLJEVINE

Na privatnoj parceli koja se nalazi iznad mezarja katastarske općine Krivaja, broj parcele 889, naziva Brče, nalaze se dva stećka u obliku sanduka. Geografske koordinate stećaka su $44^{\circ}26'02.5"N$ $18^{\circ}15'06.5"E$. Okrenuti su u pravcu istok - zapad. Dimenzije stećaka su $160 \times 65 \times 58$ cm i $170 \times 90 \times 50$ cm.

Slika broj 2. Stećci u Brašljevinama

BRIJEG

Na lokalitetu „Duboki potok“ u mjestu Brijeg, u katastarskoj općini Mećevići (parcele broj 1602 i 1603) nalaze se kamene kugle i stećci od kojih jedan završava kao nišan. Ovakvi slučajevi kombinovanih nekropola su rijetkost i predstavljaju kulturno - historijsku vrijednost grada Zavidovići i Bosne i Hercegovine. Geografske koordinate ove nekropole su $44^{\circ}27'05.6"N$ $18^{\circ}11'33.1"E$. Stećak u obliku ravne ploče je dimenzija $220 \times 132 \times 30$ cm. Smjer prema kojem je okrenut je sjever - jug. Stećak koji asocira na nišan je okrenut u pravcu istok - zapad. Dimenzije su $178 \times 55 \times 45$ cm u dnu i na sredini, dok se na vrhu sužava. Po mišljenju Alije Bejtića ovakvi stećci/nišani ogledaju se u izrazito velikim dimenzijama po čemu su "svojevrsno produženje domaće srednjovjekovne umjetnosti oblikovanja i dekoriranja spomen obilježja u vidu stećaka i obeliska".¹²

---

¹² Alija Bejtić - *Knežina i knežinska nahija u historiji i likovnom stvaralaštvu*, Prilozi za orijentalnu filologiju XXVI, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1978, 71

Slika broj 3. Stećci u Brijegu

HAJDEROVIĆI

Na parceli katastarske općine Hajdarevići, broj parcele 42/1, naziva Harem, površine 12242 m² koja je u vlasništvu Medžlisa IZ Zavidovići s udjelom 1/1, na udaljenosti 5 m od ulaza u džamiju nalazi se stećak u obliku sanduka. Za ovakve primjere gdje zajedno imamo stećke, nišane i džamiju se kaže da je to "spajanje svetinja".¹³ Geografske koordinate lokacije su 44°28'12.6"N 18°14'59.4"E. Dimenzije stećka su 100 x 45 x 35 cm a okrenut je u pravcu istok - zapad.

Slika broj 4. Stećak u haremском mezarju Hajderovići

¹³ Ibrahim Pašić - *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Preporod, 2017, Sarajevo, 244

HRKIĆI

Jedan osamljeni stećak u obliku sanduka nalazi se u vrhu mjesnog mezarja u Hrkićima. Isti se nalazi na katastarskoj općini Činovići, broj parcele 793, naziva Groblje, površine 2968 m² koja je u vlasništvu MZ Kovači. Geografske koordinate lokacije su 44°26'56.0"N 18°13'07.3"E. Dimenzije stećka su 100 x 52 x 25 cm. Okrenut je u pravcu istok - zapad.

Slika broj 5. Stećak u mezarju Hrkići

HUM

Na katastarskoj općini Hajdarevići, broj parcele 3587, naziva Rovine gornje, površine 1300 m², nalazi se četrnaest (14) mezarova s nišanima. Na tom lokalitetu uz nišane nalazi se i stećak. Koordinate stećka su 44°26'48.5"N 18°13'45.7"E. Stećak je u obliku sanduka dimenzija 130 x 70 x 25 cm a okrenut je u smjeru istok - zapad.

Slika broj 6. Stećak na Hum

KARAČIĆ

Na katastarskoj općini Karačić, broj parcele 599, naziva Mramorić, koja je u vlasništvu mjesne zajednice Hajderovići, nalaze se dva stećka, jedan u obliku sanduka a drugi sljemenjak. Stećci su u vrlo ruševnom stanju, jedan je razbijen na pola (sljemenjak), a drugi (sanduk) je napukao. Nalaze se pored lovačkog doma Riječani (lovna grupa Perovići). Geografske koordinate stećaka su $44^{\circ}29'55.6''N$ $18^{\circ}17'11.5''E$. Prvi stećak u obliku sanduka je visine 40 cm, širine 80 cm i dužine 184 cm. Drugi stećak (sljemenjak, razbijeni) je visine 50 cm, širine 67 cm i dužine 185 cm. Orientacija stećaka je u pravcu istok - zapad. Na stećcima nema ornamentike. Evidentno ih je potrebno zaštititi.

Slika broj 7. Stećci u Riječanima (Karačić)

LOVNICA

Na parceli ispod mezarja Huremi, broj parcele 1362, naziva Krčevine, katastarske općine Donja Lovnica nalazi se stećak sljemenjak. Geografske koordinate su $44^{\circ}23'52.8''\text{N}$ $18^{\circ}08'12.6''\text{E}$. Dimenziije stećka su $120 \times 85 \times 45$ cm a okrenut je u pravcu istok - zapad.

Slika broj 8. Stećak u Lovnici

MRAMORJE

Na katastarskoj općini Junuzovići - Zavidovići, broj parcele 661, naziva Mramorje nalaze se tri stećka u obliku sljemenjaka. Geografske koordinate nekropole su $44^{\circ}28'21.9''\text{N}$ $18^{\circ}12'48.9''\text{E}$. Prvi stećak koji se nalazi odmah do ograde je dimenzija $140 \times 70 \times 45$ cm. Drugi stećak je dimenzija 165×70 cm a visinu ne možemo izmjeriti jer je ukopan u zemlju. Treći stećak je dimenzija 175×75 cm, a visinu ne možemo izmjeriti iz istog razloga. Smjer prema kojem su okrenuti je istok - zapad.

Slika broj 9. Stećci na Mramorju

PODSJELOVO

Na lokalitetu Zdjele katastarske općine Karačić nalazi se nekropola od 25 stećaka. Geografske koordinate su $44^{\circ}28'11.0''N$ $18^{\circ}19'40.5''E$. Ova nekropola je pravi primjer "groblja na redove". Stećci su poredani u pravilnom redu a taj izgled ima germanske (gotske) korijene.¹⁴ Utvrđene su dimenzije četiri stećka u obliku sljemenjaka i tri stećka u obliku sanduka, dok ostale nije bilo moguće izmjeriti jer su ukopani u zemlju. Prvi sljemenjak s postoljem je dimenzija 160 x 100 x 80 cm, a drugi bez postolja je dimenzija 145 x 65 x 60 cm. Treći stećak sljemenjak je dimenzija 150 x 70 x 42 cm. Četvrti sljemenjak je dimenzija 165 x 75 x 48 cm. Tri stećka u obliku sanduka su dimenzija 155 x 80 x 65 cm, 120 x 80 x 80 cm i 150 x 80 x 65 cm. Svi stećci su okrenuti u pravcu istok - zapad.

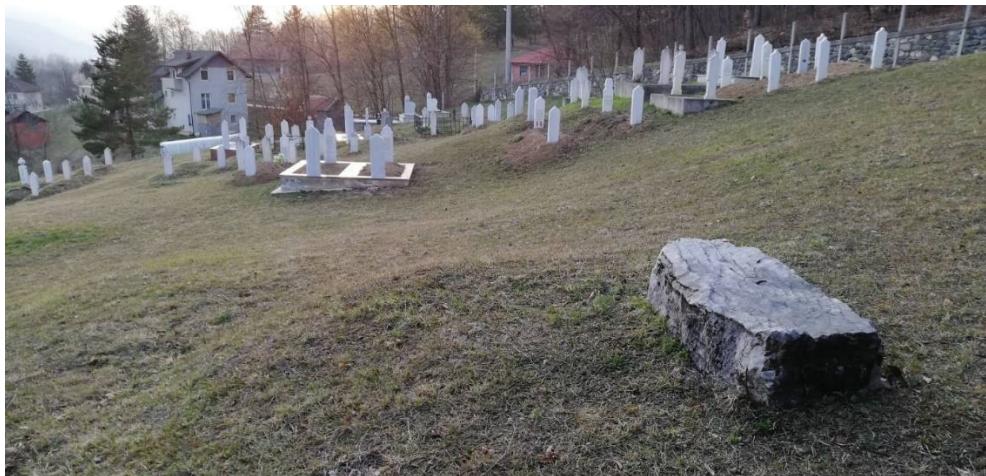

Slika broj 10. Stećci na Podsjelovu

¹⁴ Ibrahim Pašić - *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Preporod, 2017, Sarajevo, 166

SMAILBAŠIĆI

Na parceli katastarske općine Donja Svinjašnica, broj parcele 964, naziva Pešice nalazi se mezarje. U sredini mezarja nalazi se stećak u obliku sanduka. Geografske koordinate mezarja i stećka su $44^{\circ}26'41.0''N$ $18^{\circ}16'51.5''E$. Stećak je dimenzija $120 \times 55 \times 25$ cm a okrenut je u pravcu istok - zapad.

Slika broj 11. Stećak u Smailbašićima

ZAKLJUČAK

Na jedanaest lokacija na području Zavidovića imamo 55 stećaka. Utvrđene su tačne parcele i geografske koordinate. Velika većina nekropola stećaka koje su navedene u uvodu, odnosno u prethodno objavljenim radovima više ne postoji. Nepostojanje stećaka uzrokovano je jednim dijelom zbog ljudske nemarnosti i nezainteresovanosti a s druge strane isti su planski uništavani. Osim toga, javnost je ostala neinformisana o mezarjima koja se nalaze odmah do stećaka. Ne postoje stećci u Hajderovićima kod škole. Nema nekropole stećaka na Mramorju, odnosno na Kuvelju pored ceste jer su iste mještani uništili a ostatke su odvezli i ugradili u lokalni put i nastambe. Ne postoje stećci na Mahoju jer su dva koja su postojala uništena i ugrađena u temelje kuće. Odvezen je stećak s Mednjika i isti je iskorišten kao građevinski materijal u selu Delići. Stećci u Grabovici pored škole su uništeni i ugrađeni u temelje iste. Stećci u Riječanima (Karačić) služe kao trpezarijski stol ili kao oslonac za građevinski materijal. Nema ih na Kučicama, Gostoviću, Borovnici i na drugim navedenim mjestima. Zagađenost terena minama je veliki problem prilikom

LITERATURA

1. Odžečkić Rizah (1963): *Zavidovići i okolina*, Narodni odbor Opštine Zavidovići;
2. Pašić Ibrahim (2017): *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Preporod;
3. Bečić-Kavur Martina, Jašarević Aleksandar: *Kasnobrončanodobna ostava Majdan/Ridžali*, Godišnjak 43-2 ANUBIH;
4. Bešlagić Šefik (1971): *Stećci, Katološko-topografski pregled*, Sarajevo;
5. Mujkić H. Jusuf (1999): *Zavidovići kroz historiju (društveno-ekonomski i kulturni razvoj područja zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka – I tom, od 1463. do 1941. godine)*, Zavidovići;
6. Mustić Ismet (2018): *Rujnica u vremenu i prostoru*, Planjax Tešanj;
7. Bejić Alija (1978): *Knežina i knežinska nahija u historiji i likovnom stvaralaštvu*, Prilozi za orijentalnu filologiju XXVI, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo;